Begreppet solidaritet i generationsstudier – en kritisk diskussion

GUNHILD HAMMARSTRÖM
Sociologiska institutionen, Uppsala universitet

Inledning

Vid studier av relationer mellan generationer har, framför allt i västeuropeiska och amerikanska undersökningar, begreppet solidaritet använts som sammanfattande begrepp för att beskriva generationernas förhållande till varandra. Själva begreppet solidaritet har en lång sociologisk tradition från Comte och Durkheim, där det betecknar sammanhållning på samhällsnivå. I generationsstudier har emellertid begreppet solidaritet använts som ett sammanfattande begrepp för att karakterisera olika beteenden och känslor i förälder–barnrelationer. Betoningen har legat på familjesammanhållning i "normala" familjerelationer, och kriser och förhållandet för sjuka äldre i behov av vård har inte beaktats. Efter att själv ha arbetat med projektet "Solidaritet mellan generationer" inom ramen för forskningsprogrammet "Äldre i samhället – förr, nu och i framtiden", har jag efterhand blivit alltmer kritisk till några av de teoretiska utgångspunkter och antaganden detta solidaritetsbegrepp bygger på. I projektet har emellertid inte frågeställningen fokuserats på själva solidaritetsbegreppet och dess innehåll utan på hur relationerna mellan generationerna kan ha påverkats av industrialisering, urbanisering och geografisk rörlighet. Syftet med föreliggande artikel är därför att diskutera solidaritetsbegreppet i generationsstudier och dess teoretiska utgångspunkter utifrån de resultat jag erhållit i mina studier (Hammarström 1986, 1989, 1993). En fragmentarisk sådan diskussion har jag dock fört i ett tidigare arbete (Hammarström 1989).

Begreppet solidaritet i generationsstudier

Begreppet solidaritet relaterat till förhållandet mellan generationer kan referera till minst två analysnivåer. Den ena nivån är den samhälleliga nivån, där solidaritet hänför sig till förhållandet mellan generationer som sociala aggregat. Exempel på denna typ av solidaritet är olika former av pensionssystem, barnbidrag, och andra socialpolitiska transfereringar. Den andra nivån rör relationer mellan individer i olika generationer, där för-

hållandet mellan föräldrar och barn och andra släktingar utgör *en* aspekt. Det solidaritetsbegrepp som behandlas här är det sistnämnda, solidaritet mellan individer som tillhör olika familjegenerationer. Övriga solidaritetsbegrepp, som samhällssolidaritet och social solidaritet i smågrupper i allmänhet, kommer att beröras endast i de fall de anknyter till detta och lämnas alltså i övrigt utanför diskussionen.

Ett individorienterat solidaritetsbegrepp inriktat på generationer började utvecklas för ungefär 20 år sedan av bl a Bengtson & Black (1973) och Black & Bengtson (1974) och utgick i huvudsak från begreppet social solidaritet i smågrupper, och har därefter utarbetats ytterligare. Själva begreppet solidaritet i generationsstudier härrör emellertid bl a från Durkheims teori om arbetsfördelningen i samhället, där det betecknar sammanhållning i olika samhällstyper.

Det solidaritetsbegrepp, som Bengtson med kolleger (bl a Bengtson & Black 1973, Black & Bengtson 1974, Bengtson & Schrader 1982) har utarbetat, baseras på Durkheims solidaritetsbegrepp och framför allt på dennes begrepp mekanisk solidaritet, dock utan att anknyta till samhällstillstånd eller samhällsförhållanden. Det bygger även på de begrepp för familjeintegration som Nye & Rushing (1969:135–136) utarbetat, nämligen kontakt (*associational integration*), känsla (*affectional integration*) och likhet i värderingar (*consensual integration*). Nye & Rushing har i sin tur inspirerats av bl a Homans' (1950) smågruppsteori, som innebär att kontakt leder till positiva känslor vilket leder till likhet i värderingar, samt dennes utbytesteori (Homans 1960).

Black & Bengtson (1974) såg begreppet solidaritet som en interaktion av kontakt, känsla och likhet i värderingar. Solidaritetsbegreppet definierades därefter av Bengtson et al (1976) som den enkla summan av komponenterna känsla, kontakt och likhet i värderingar, vilka antogs vara högt korrelerade med varandra. En teoretisk modell utvecklades, där dessa tre komponenter antogs utgöra dimensioner i *ett* överordnat sammansatt begrepp.

Det solidaritetsbegrepp Bengtson & Schrader (1982) senare utvecklat för undersökningar av familjegenerationer bygger på dessa antaganden. De har emellertid lagt till ytterligare komponenter, nämligen funktionell solidaritet eller handlingssolidaritet, normativ solidaritet samt familjestruktur och geografisk närhet, i syfte att ytterligare utveckla ett familjesolidaritetsbegrepp baserat på likhet mellan familjemedlemmarna utifrån Durkheims begrepp mekanisk solidaritet.

Nominella definitioner och olika formella modeller har successivt utarbetats i syfte att åstadkomma en övergripande teori om familjesammanhållning, men den har först på senare tid prövats empiriskt. Den modell, som förutsätter att kontakt, känsla och likhet i värderingar är komponenter i ett enhetligt och överordnat begrepp och därmed korrelerar med var-

andra, har prövats empiriskt av Atkinson et al (1986), varvid resultaten inte stödde detta antagande. De tre komponenterna utgjorde separata dimensioner, genom att förväntade samband mellan dem uteblev. Svagheten med studien är emellertid att den endast inkluderar en generation bestående av äldre föräldrar, och att man därför har förlitat sig på föräldrarnas uppgifter om barnens kontakter och känslor.

Även Bengtson & Roberts (1988) har prövat i vilken utsträckning begreppet solidaritet kan ses som ett enhetligt och överordnat begrepp. Förutom solidaritetskomponenterna kontakt, känsla och likhet i värderingar ingick även komponenten hjälpmönster. Två generationer studerades, en föräldrageneration och deras barn. I ett första steg baserades analysen på dyader, där varje förälder–barnpar studerades som en enhet. Eftersom det enda signifikanta samband som erhölls var mellan känsla och kontakt, medan likhet i värderingar (*consensus*) skilde sig från övriga solidaritetskomponenter, blev slutsatsen att det studerade solidaritetsbegreppet inte kunde ses som *ett* enhetligt och överordnat begrepp.

Bengtson & Roberts omformulerade därefter modellen, där bl a consensuskomponenten ersattes av komponenten normativ solidaritet. Eftersom inriktningen på dyader, enligt Bengtson & Roberts (1988:13), kan dölja eventuella självständiga samband som kan finnas för endera parten i dyaden, studerades i ett nästa steg de antagna sambanden mellan de olika solidaritetskomponenterna på individnivå och inte på dyadnivå. Inte heller vid denna förnyade prövning stämde emellertid den antagna modellen, även om vissa samband erhölls.

Att de empiriska resultaten i de ovan nämnda undersökningarna inte överensstämmer med den tänkta modellen, kan enligt min uppfattning delvis bero på att vissa av de bakomliggande antagandena inte är tillämpbara på relationer mellan familjemedlemmar. Avsaknaden av förväntade samband har emellertid inte, såvitt mig bekant, lett till någon kritisk diskussion, eller omprövning av solidaritetsbegreppets teoretiska grundantaganden. Själva tanken att formulera ett enhetligt solidaritetsbegrepp och en teori utifrån begreppet solidaritet i generationsstudier har inte övergetts.

Det som främst studerats i tidigare undersökningar är således något olika modeller som beskriver solidaritet som ett enhetligt och överordnat begrepp. Min avsikt är inte att ånyo pröva dessa modeller, men däremot att ge en beskrivning av i vilken utsträckning mina empiriska resultat överensstämmer med en sådan modell för att utifrån det diskutera de antaganden modellen bygger på. Därför ger jag också en kortfattad beskrivning av den genomförda generationsundersökningen och presenterar de mest centrala resultaten. Eftersom de baseras på tre arbeten blir denna resultatbeskrivning av nödvändighet mycket skissartad, och tolkningar och diskussioner som ligger utanför artikelns syfte måste lämnas därhän. Det jag

främst kommer att diskutera är, om det är rimligt att se solidaritet som ett enhetligt och överordnat begrepp för att beskriva både föräldrars och barns relationer till varandra, eftersom det förutsätter att deras relationer är ömsesidiga och symmetriska. Eftersom en av de teoretiska utgångspunkterna är Durkheims begrepp mekanisk solidaritet, kommer även detta begrepp att diskuteras i relation till generationernas förhållande till varandra.

Generationsundersökningen

Tre generationer tillhörande samma familj har studerats, där utgångspunkten för urvalet varit individens position i generationskedjan. Primär urvalsenhet är gifta eller tidigare gifta kvinnor, 65 år och äldre, vilka samtliga är mödrar, här kallad den äldsta generationen. Utifrån de generationslinjer, som utgår från var och en av dessa kvinnor, gjordes för varje kvinna ett slumpmässigt urval av *en* sådan linje. Därigenom erhölls *ett* barn till kvinnorna i den äldsta generationen, den s k mellangenerationen, och i förekommande fall *ett* barn till dem i mellangenerationen, vilka utgör barnbarnsgenerationen eller den yngsta generationen. I undersökningen ingår således två föräldragenerationer och två barngenerationer. Eftersom generationslinjerna utvaldes slumpmässigt, har dock inte samtliga i mellangenerationen egna barn eller barn, som uppnår den satta åldersgränsen på 15 år för deltagande i undersökningen.

Den *äldsta generationen* består av 423 mödrar i åldern 65–97 år. Genomsnittsåldern ligger på 73 år. Drygt hälften av dem, 53 procent, är gifta, 44 procent är änkor och 3 procent är skilda. I *mellangenerationen* ingår 316 individer, varav 55 procent kvinnor och 45 procent män. Genomsnittsåldern ligger på 44 år. Majoriteten är gifta, 77 procent, 6 procent är skilda, 2 procent är änkor/änklingar, och 14 procent är ogifta. Den *yngsta generationen* består av 149 individer, varav 57 procent kvinnor och 43 procent män. Genomsnittsåldern ligger på 24 år. Majoriteten i denna generation är ogifta, 71 procent; 26 procent är gifta, 3 procent skilda och knappt 1 procent är änkor/änklingar.

Genom undersökningsuppläggningen har det varit möjligt att jämföra dels de tre generationerna i sin helhet med varandra som kohorter, dels de två föräldragenerationerna med varandra, liksom de två barngenerationerna. Det har också varit möjligt att studera individerna inom respektive generation samt även varje generationspar, dvs varje förälder–barnpar respektive mormor/farmor–barnbarnspar, i en s k dyadanalys. Totalt ingår 888 individer mellan 15 och 97 år i undersökningen. Antalet generationspar uppgår sammanlagt till 563, varav antalet förälder–barnpar uppgår till 430 och mormor/farmor–barnbarnsparen till 133. (För en utförligare be-

skrivning av urval och undersökningsuppläggning hänvisas till Hammarström 1986.)

I den den genomförda generationsstudien har jag utgått från de solidaritetskomponenter, som föreslagits av Bengtson & Schrader (1982) för undersökningar av familjegenerationer. (Se Hammarström 1986.) De komponenter som studerats är 1) värdegemenskap (*consensus*); 2) känslomässig solidaritet (*affection*); 3) kontaktmönster (*association*); 4) funktionell solidaritet, eller hjälpmönster (*functional solidarity*).

Därutöver har, som ovan nämnts, Bengtson & Schrader föreslagit ytterligare två komponenter, nämligen familjesammansättning och geografisk närhet samt normativ solidaritet. Komponenten geografisk närhet anser jag mer ha karaktär av förklarande bakgrundsvariabel och den har också använts som sådan i undersökningen, liksom även av Bengtson & Roberts (1988). Komponenten normativ solidaritet, som inbegriper uppfattningar och normer för hur man bör handla i olika situationer, uteslöts, eftersom den komponenten studerades i en annan samtida undersökning av Tornstam (1984).

Komponenten *värdegemenskap* antas inbegripa både en subjektiv aspekt och en mer objektiv, eller faktisk sådan. Med den objektiva aspekten avses att de olika parterna inom familjen de facto har gemensamma värderingar, medan den subjektiva aspekten tar fasta på i vilken utsträckning parterna anser, eller tror, att de har gemensamma värderingar.

Den faktiska aspekten av värdegemenskap har utifrån en modifierad version av Rokeach' (1973) Human Value Scale studerats genom ett antal värdefrågor, bestående av åtta värdepar, som de studerade personerna fått ta ställning till. Andelen gemensamma värdeval för respektive generationspar har använts som kriterium på faktisk värdegemenskap, eller värdelikhet, och andelen olika värdeval har sett som värdeolikhet mellan parterna (se Hammarström 1993). Den subjektiva aspekten speglar hur generationerna förhåller sig till varandra och har studerats genom frågan "Anser ni att Era och B:s, (BB:s mor/far, mormor/farmor) värderingar om livet överensstämmer med varandra?"

Känslomässig solidaritet har bl a studerats genom upplevelse av känslomässig närhet och belyser vad parterna känner för varandra. På grund av undersökningens genomförande med standardiserade och strukturerade frågor är det inte möjligt att avgöra, *hur* nära de står varandra, och inte heller *på vilket sätt* de står varandra nära, utan i stället *huruvida* de står varandra nära eller inte genom frågan "Står Ni B (BB, mor/far, mormor/farmor) så känslomässigt nära att ni kan tala om det mesta?"

Kontaktmönstren har studerats dels genom samtals- och umgängesfrekvens med tonvikt på lagd på frekvens, dels genom olika samtals- och umgängeskontakter, som mer belyser innehållet i kontakterna. Till samtalskontakterna hör, förutom samtalsfrekvens, även gemensamma samtalsäm-

nen, samt utbyte av råd och samtal om personliga angelägenheter, dvs kriterier på gemenskap och intimitet. Till umgängeskontakterna hör, förutom umgängesfrekvens, även informella besök, samt deltagande i gemensamma familjehögtider som exempel på mer formella och traditionella kontakter, och deltagande i gemensamma aktiviteter, som inbegriper gemensam vistelse på landet eller i sommarstuga. Dessutom ingår i kontaktmönstren i vilken utsträckning initiativ till kontakt tagits och vem som tagit detta initiativ.

De *hjälpmönster* mellan generationerna som studerats är dels huruvida de ger eller lånar varandra pengar, dels om de hjälper varandra med tjänster, som hjälp i hushållet, med ärenden etc.

Genom analysen av *faktisk värdegemenskap*, som grundas på andelen gemensamma värdeval för respektive generationspar, har framkommit att det i flertalet fall föreligger i stort sett obefintliga eller mycket svaga samband mellan föräldrars och barns värdeval. De är statistiskt oberoende, och det har tolkats som att barnens värdeval i huvudsak är oberoende av förälderns. Även om föräldrar och barn generellt kan sägas vara värdemässigt oberoende av varandra, finns det emellertid inom vissa familjer en relativt stor värdelikhet under särskilda betingelser. (Hammarström 1993.)

När det gäller själva andelen gemensamma och olika värdeval, föreligger det inte någon egentlig skillnad mellan de äldre och de yngre förälder–barnparen, vilket har tolkats som att det värdemässiga (o)beroendet mellan föräldrar och barn är relativt stabilt över tid. Värdelikheten (och värdeolikheten) har emellertid litet olika utseende i de äldre och de yngre förälder–barnparen, och i förhållandet mellan den äldsta generationen och barnbarnen är värdeolikheten betydligt större än för föräldrar och barn, vilket kan ses som ett tecken på en långsam värdeförändring. (Hammarström 1993.)

Bilden av *subjektiv värdegemenskap* för de tre generationerna ger en något annorlunda bild och ger intryck av en större värdegemenskap mellan föräldrar och barn än vad som är fallet för den faktiska värdegemenskapen. Den övervägande majoriteten i de båda föräldragenerationerna, 90 procent, anser, eller tror, att det föreligger en värdegemenskap med respektive barn. En något lägre andel av de båda barngenerationerna, drygt 75 procent, har motsvarande uppfattning i förhållande till föräldern. (Hammarström 1986.) Andelen ligger på ungefär samma nivå i de två föräldragenerationerna, liksom i de två barngenerationerna, och därför torde den subjektiva värdegemenskapen vara oberoende av deras respektive position i generationskedjan och tyda på en relativ stabilitet över tid. Den äldsta generationens och barnbarnens uppfattning av subjektiv värdegemenskap i förhållande till varandra är lägre än för föräldrar och barn, liksom även var fallet för den faktiska värdegemenskapen.

Den procentuella fördelningen över upplevelse av *känslomässig närhet* i de tre generationerna är ungefär densamma som för subjektiv värdegemenskap ovan. Nästan samtliga föräldrar, oavsett generationstillhörighet, anser sig stå sina barn nära, vilket även Shanas et al (1968) funnit. Liksom i en studie av Troll & Bengtson (1979) har en dryg fjärdedel av barnen uppgivit att de inte står sina föräldrar nära. I de båda föräldragenerationerna har över 90 procent uppgivit att de står sitt respektive barn känslomässigt nära, och i de båda barngenerationerna har ca 70 procent uppgivit att de står föräldern nära, vilket tyder på en stabilitet över tid på motsvarande sätt som för subjektiv värdegemenskap. I den äldsta generationen och barnbarnen i förhållande till varandra är upplevelsen av känslomässig närhet betydligt lägre. (Hammarström 1986.) Andra frågor om det känslomässiga förhållandet mellan parterna visar liknande procentuella fördelningar.

Den subjektivt upplevda värdegemenskapen, liksom banden av känslomässig närhet, är således mer omfattande nedåt i generationskedjan än uppåt. Såsom Bengtson & Black (1973:225) konstaterar, tenderar föräldrarna att betona likhet mellan generationerna, medan barnen, och framför allt barnbarnen, inte gör det på samma sätt. Den tillgivenhet som hör till föräldrarollen, är inte heller lika självklar i barnrollen. Det kan i sig vara en del i de yngres frigörelseprocess, men Teelands (1978) undersökningsresultat belyser också att de medelålders barnen anser sig ha ett ansvar för sina äldre föräldrar.

Relationen mellan generationerna som kohorter är alltså asymmetrisk. I dyadanalysen framkommer att den ömsesidiga subjektiva värdegemenskapen, liksom den ömsesidiga känslomässiga närheten, mellan förälder och barn ändå är relativt stark, och majoriteten av förälder–barnparen har samma uppfattning. För mormor/farmor–barnbarnsparen finns emellertid inte motsvarande samband, genom att barnbarnens uppfattning i dessa avseenden är helt oberoende av mormoderns/farmoderns. (Hammarström 1986.)

Faktisk värdegemenskap, dvs andelen gemensamma och olika värdeval, uppvisar inte några signifikanta samband med *subjektivt uppfattad värdegemenskap* i någon av generationsrelationerna, varför man kan fråga sig om de båda aspekterna verkligen utgör kriterier på solidaritetskomponenten värdegemenskap. Den subjektiva värdegemenskapen är således densamma, oavsett om de två parterna har gjort gemensamma värdeval eller inte. Bristen på samband skulle i och för sig kunna förklaras av att den subjektivt uppfattade värdegemenskapen syftar på andra grundläggande värden än de som ingår i de värdemönster som studerats. En annan förklaring kan vara att subjektivt uppfattad värdegemenskap mer utgör ett kriterium på den emotionella närheten mellan parterna. Det som tyder på det senare är att subjektivt uppfattad värdegemenskap samvarierar med

känslomässig närhet med högsta signifikans i samtliga generationsrelationer (Hammarström 1986).

Faktisk värdegemenskap uppvisar inte heller några signifikanta samband med upplevelsen av *känslomässig närhet* i någon av generationsrelationerna. Upplevelsen av känslomässig närhet till barn, barnbarn respektive till förälder och mormor–farmor är alltså oberoende av om parterna har gjort gemensamma värdeval eller inte. Såsom Bengtson et al (1982) konstaterat, tycks subjektiv värdegemenskap uttrycka mer av känslomässig samhörighet mellan generationerna än den faktiska värdegemenskapen.

Analysen av *kontaktmönstren* visar helt naturligt att själva samtals- och umgängesfrekvensen är mer förekommande än kontakter som utgör kriterier på gemenskap och intimitet, oavsett vilken generation som studeras. I förhållandet mellan mellangenerationen och dess icke hemmaboende barn är emellertid de olika kontakterna något mer förekommande än mellan den äldsta generationen och deras barn i mellangenerationen. (Hammarström 1986, 1989.)

Huruvida kontaktmönstren mellan generationerna är symmetriska eller asymmetriska, varierar något beroende på vilken generationsrelation och vilka kontaktvariabler som studeras. Båda föräldragenerationerna har t ex fått informella besök av sina barn i högre utsträckning än de själva gjort hos sina barn, varför deras relation även i detta avssende kan ses som asymmetrisk, men på motsatt sätt i jämförelse med känslomässig närhet och subjektiv värdegemenskap. När det gäller vem som tar initiativ till samtalskontakt, blir föräldrarna i den äldsta generationen kontaktade av sina barn i högre utsträckning än de själva tar kontakt med sina barn, och även denna relation är alltså asymmetrisk och på motsvarande sätt som för informella besök (Hammarström 1986).

För *hjälpmönstren* skiljer sig resultaten över ekonomiskt bistånd och hjälp med tjänster från varandra. Det ekonomiska biståndet är huvudsakligen enkelriktat och går från de äldre till de yngre och i ungefär samma omfattning till barn och barnbarn. Relationen mellan generationerna är alltså även i detta avseende asymmetrisk och på motsvarande sätt som för subjektiv värdegemenskap och känslomässig närhet.

Beträffande hjälp med tjänster får däremot kvinnorna i den äldsta generationen mer hjälp från sina barn än de själva ger. Det ömsesidiga utbytet av tjänster mellan parterna är inte så omfattande. (Hammarström 1986.) Att utbytet av tjänster mellan äldre föräldrar och deras medelålders barn inte är så omfattande vill Teeland (1978:67) i sin undersökning se som ett kriterium på att generationerna inte är funktionellt beroende av varandra. För mellangenerationen och dess barn är emellertid utbytet av tjänster av betydligt större omfattning och i större utsträckning ömsesidigt. I de fall det är ensidigt går det i större utsträckning från förälder till barn. Det in-

nebär att mellangenerationen är den generation som står för den största hjälpen med tjänster både uppåt och nedåt i generationskedjan. (Hammarström 1986.)

Utbytet av tjänster är alltså asymmetriskt, eller obalanserat, men åt olika håll i de äldre och de yngre förälder–barnparen. Denna skillnad i utbytet av tjänster mellan de äldre och de yngre förälder–barnparen kan förklaras av deras skilda positioner i generationskedjan, vilket innebär att hjälpmönstren avseende tjänster kan förändras under levnadsloppet. Över tid skulle därför relationen mellan förälder och barn med avseende på utbytet av tjänster kunna karakteriseras som symmetrisk.

En genomgående tendens är att både kontakterna och utbytet av tjänster avtar med ökande generationsavstånd. Generationsavståndet kommer till uttryck i att kontakterna generellt, liksom utbytet av tjänster, är lägre mellan den äldsta och den yngsta generationen än mellan de två föräldragenerationerna och deras respektive barn under i övrigt likartade strukturella omständigheter. (Hammarström 1986, 1989.) Liknande resultat har också Hill et al (1970) erhållit.

Solidaritet som ett enhetligt och överordnat begrepp

I likhet Atkinson et al och Bengtson & Roberts kan vi konstatera att solidaritet inte utgör ett enhetligt och överordnat begrepp, främst därför att komponenten *faktisk värdegemenskap* inte uppvisar några signifikanta samband med de övriga solidaritetskomponenterna. Som framgick ovan finns inte i någon av generationerna samband mellan faktisk värdegemenskap och subjektiv värdegemenskap och inte heller mellan faktisk värdegemenskap och upplevelse av känslomässig närhet. Faktisk värdegemenskap saknar betydelse även för kontakt- och hjälpmönstren mellan generationerna. De samtalar med varandra, träffas vid olika tillfällen och umgås med varandra och utbyter tjänster etc, oavsett om de gjort gemensamma eller olika värdeval.

Däremot finns vissa samband mellan de övriga solidaritetskomponenterna. Eftersom relationen mellan generationerna kan karakteriseras som asymmetrisk, om än med viss variation, har jag följt Bengtson & Roberts' (op cit s 13) förslag att solidaritetskomponenternas relation till varandra ska studeras på individnivå och inte dyadnivå. Förekomsten av samband skiljer sig därvid mellan föräldragenerationerna å ena sidan och barngenerationerna å den andra. Eftersom resultaten för de två föräldragenerationerna är likartade, kommer jag inte att särskilja dem från varandra i redovisningen nedan. Detsamma gäller de två barngenerationerna. Vidare varierar förekomsten av samband för den äldsta generationen i förhållandet till barnet i jämförelse med förhållandet till barnbarnet.

Att subjektivt uppfattad värdegemenskap sammanhänger med känslomässig närhet i samtliga generationsrelationer framgick ovan. För *föräldragenerationerna* samvarierar även kontakt- och hjälpmönstren positivt med varandra. Däremot sammanhänger varken subjektiv värdegemenskap eller känslomässig närhet till barnen med i vilken utsträckning föräldrarna träffar barnen, utbyter tjänster med dem m m. (Hammarström 1986.) Bildlikt talat utgör kontakt- och hjälpmönstren å ena sidan och subjektiv värdegemenskap och känslomässig närhet å den andra två separata öar utan egentlig förbindelse med varandra.

För *barngenerationerna* i förhållande till föräldern går emellertid resultaten i förväntad riktning, under förutsättning att komponenten faktisk värdegemenskap inte ingår i analysen. Förutom att subjektiv värdegemenskap och känslomässig närhet samvarierar positivt med varandra, liksom även kontakt- och hjälpmönstren samvarierar positivt med varandra, uppvisar både känslomässig närhet och subjektiv värdegemenskap var för sig signifikanta samband med kontakt- och hjälpmönstren. (Hammarström 1986.)

Till skillnad från de undersökningar Atkinson et al och Bengtson & Roberts genomfört, har jag även möjlighet att studera hur relationen mellan solidaritetskomponenterna ser ut i en far-/morföräldrageneration och en barnbarnsgeneration. För den *äldsta generationen i förhållande till barnbarnen* finns samband mellan kontakt- och hjälpmönstren och känslomässig närhet, och mellan känslomässig närhet och subjektiv värdegemenskap. (Hammarström 1986.) Relationen mellan solidaritetskomponenterna kan alltså i detta fall beskrivas som en kedja, även om det inte är möjligt att uttala sig om den kausala riktningen i den.

För *barnbarnen* i förhållande till mormodern/farmodern i den äldsta generationen är bilden densamma som för barngenerationerna i förhållande till föräldern. Komponenterna subjektiv värdegemenskap, känslomässig närhet och kontakt- och hjälpmönstren samvarierar alla med varandra. (Hammarström 1989.)

I relationerna *nedåt* i generationskedjan uppvisar således subjektiv värdegemenskap samband endast med känslomässig närhet. Känslomässig närhet sammanhänger för den äldsta generationen även med kontakt- och hjälpmönster i förhållandet till barnbarnen. När det gäller relationerna *uppåt* i generationskedjan, sammanhänger subjektivt uppfattad värdegemenskap både med känslomässig närhet och med kontakt- och hjälpmönstren. Även känslomässig närhet sammanhänger med kontakt- och hjälpmönstren uppåt i generationskedjan.

Vi har alltså kunnat konstatera att solidaritet mellan familjegenerationer i empiriskt avseende inte utgör *ett* enhetligt och överordnat begrepp, eftersom de förutsatta sambanden mellan de olika solidaritetskomponenterna inte erhålles vid empirisk granskning. Det gäller särskilt för de båda för-

äldragenerationernas förhållande till de egna barnen, men även för barngenerationerna i relationerna uppåt då komponenten faktisk värdegemenskap ingår i analysen. Beroende på vilken generation som analyseras, varierar alltså antalet erhållna samband mellan de olika solidaritetskomponenterna. Skillnaden i resultat mellan relationerna uppåt i generationskedjan och relationerna nedåt kan delvis förklaras av att förhållandet mellan föräldrar och barn, och mellan mormor/farmor och barnbarn, kan karakteriseras som asymmetrisk. Det i sin tur beror främst på att familje- och generationspositionerna har olika karaktär, och att de därför inte är jämförbara med varandra.

Avsaknaden av förväntade empiriska samband torde därför bero på att de teoretiska antaganden, som solidaritetsbegreppet grundar sig på, inte är överförbara till förhållandet mellan olika familjegenerationer. Som framgått tidigare utgår begreppet solidaritet applicerat på generationer från begreppet social solidaritet, som hänför sig till smågrupper, där bl a Homans' smågruppsteori nämnts, vilken innebär att kontakt leder till positiva känslor, som i sin tur leder till likhet i värderingar. Det som är utmärkande för smågrupper är bl a – och kanske det viktigaste i detta sammanhang – att tillhörigheten till gruppen är frivillig. Familjen, och generationskedjan, är inte en sådan fritt vald grupp, vilket i och för sig även Bengtson & Roberts (1988) konstaterat. Familjens normativa förväntningar avseende beteende skiljer sig också från andra gruppers, framför allt därför att sanktionsmöjligheterna till bl a uteslutning ur gruppen är färre, eller snarast näst intill obefintliga. På grund av familjens speciella karaktär av primärgrupp, som man föds in i eller som man genom reproduktion bidrar till, är förhållandet mellan familjemedlemmar i olika generationer betydligt mer komplicerat än i andra typer av smågrupper och kan inte helt jämföras med sådana.

Eftersom föräldrar och barn på grund av sina specifika familje- och generationspositioner skiljer sig sinsemellan från varandra, torde det vara svårt att finna ett enhetligt och överordnat begrepp, som båda generationernas relationer ryms inom. Därför är det sannolikt inte tillräckligt att modifiera den modell, som är tänkt att beskriva begreppet solidaritet, genom att byta ut komponenten likhet i värderingar mot normativ solidaritet, vilket Bengtson & Roberts föreslagit.

Mekanisk solidaritet mellan generationer?

En av de teoretiska utgångspunkterna för begreppet solidaritet i generationsstudier utgörs som framgått av Durkheims solidaritetsbegrepp, som ingår i hans teori om samhällelig förändring (Durkheim 1964). Enligt Durkheim har det skett en förändring från mekanisk till organisk solidaritet, en förändring från en samhällstyp som karakteriseras av låg grad av

arbetsfördelning och likhet i värderingar till en samhällstyp som karakteriseras av hög grad av arbetsfördelning och låg grad av likhet i värderingar. Durkheim har själv inte behandlat solidaritet på individnivå, men nämner dock parentetiskt solidaritet inom familjen, som utgår från arbetsfördelningen mellan könen och som benämnes konjugal solidaritet (Durkheim 1964:17–20, 61).

Durkheims begrepp mekanisk solidaritet, som Bengtson med kolleger (bl a Black & Bengtson och Bengtson & Schrader) refererar till, bygger på den likhet mellan samhällsmedlemmarna avseende värden, normer, föreställningar m m, som härrör ur låg grad av arbetsfördelning mellan samhällsmedlemmarna, och som manifesteras i den repressiva, straffande lagen. De torde således ha menat att familjen idag skulle kunna karakteriseras av mekanisk solidaritet, som innebär likhet i värderingar och låg grad av arbetsfördelning, även om de har betonat just likheten och inte egentligen berört graden av arbetsfördelning.

Den bild som ovan givits av förhållandet mellan generationerna skiljer sig från det som utmärker Durkheims begrepp mekanisk solidaritet, men även från dennes begrepp organisk solidaritet. Även om samhälle och familj inte är jämförbara enheter genom att familjen ingår i samhället, har familjen, som jag ser det, genomgått en annan utveckling än den Durkheim beskrivit för samhällen. Efter en idé från Allardt (1965) har jag schematiskt försökt illustrera deras respektive förändring med hjälp av Durkheims begrepp arbetsfördelning och likhet. Se figur 1. Enligt Durkheim har det skett en samhällelig förändring från mekanisk till organisk solidaritet, från cell 1 till cell 4. För familjen däremot torde en mer adekvat beskrivning vara en förändring från cell 2 till cell 3.

Figur 1: Förhållandet mellan arbetsfördelning och likhet i värden, normer, etc.

		Arbetsfördelning	
		Låg grad	**Hög grad**
Likhet i värden, normer, etc	Hög grad	1) Mekanisk solidaritet	2) Traditionell familjetyp
	Låg grad	3) Modern familjetyp	4) Organisk solidaritet

I och för sig var hushållet den dominerande institutionen i det förindustriella samhället, inte bara för reproduktion utan även för produktion och därmed för arbetsfördelningen. Denna hushållstyp, som skall ses som den traditionella familjens förebild, kan egentligen inte särskiljas från samhället och borde därför placeras i cell 1. Med avseende på variablerna arbetsfördelning och likhet skiljer sig emellertid idealtypen av den traditionella familjen–hushållet från den samhällstyp som karakteriseras av mekanisk solidaritet. Idealtypen av den traditionella familjen, som ju antas inbegripa flera generationer i en s k storfamilj, utmärks av klart specificerad arbets- och rollfördelning samt hög grad av likhet i värden och normer. Den kan därför inplaceras i cell 2. Det är en familjetyp med en klart definierad auktoritetsstruktur, och där familjemedlemmarna samtidigt är ömsesidigt och funktionellt beroende av varandra.

Idealtypen av den moderna familjen återfinns i cell 3. Det som utmärker den i jämförelse med den traditionella är att det, liksom i samhället i enlighet med Durkheim, föreligger en relativ olikhet i värden, normer etc, mellan olika familjegenerationer. När det gäller arbetsfördelningen inom familjen, torde däremot i jämförelse med samhället en rakt motsatt utveckling ha ägt rum, dvs från hög grad av arbetsfördelning med strikt rolluppdelning till en lägre grad av arbetsfördelning och mer diffus rolluppdelning. Enligt Parsons (1955) kännetecknas den moderna familjen av relativt mindre omfattande rollfördelning och mer diffusa rollförväntningar. Familjemedlemmarna är därigenom i relativt avseende mer oberoende av varandra. I gengäld har enligt Parsons de emotionella banden ökat. (Huruvida det senare överensstämmer med faktiska förhållanden går inte att avgöra utifrån min analys, eftersom den inte sträcker sig över tillräckligt lång tid. Vad resultaten emellertid utpekar är en relativ stabilitet i de känslomässiga banden mellan föräldrar och barn.)

Med Parsons' terminologi, som tar fasta på funktionsdifferentieringen mellan familj och samhälle, kännetecknas den moderna familjen av diffus solidaritet. Karakteristiken baseras på familjens mindre specifika funktioner i jämförelse med exempelvis skola eller arbetsplatser. De senare karakteriseras av mer specifika funktioner och roller, dvs en högre grad av professionalisering. I familjen ligger tyngdpunkten på känslomässig solidaritet och partikularitet i motsats till konkurrens och universalism. (Parsons 1951:154 ff.)

Den idealtypiska beskrivningen av familjens förändring förefaller inte passa in i Durkheims teori om arbetsfördelning och förändringen från mekanisk till organisk solidaritet. Utgångspunkten i framför allt dennes begrepp mekanisk solidaritet kan därför sägas vara mindre lämplig för att analysera relationer mellan generationer. Föreställningen om familjens förändring överensstämmer mera med Tönnies (1957) begreppspar *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. Tönnies fäster uppmärksamheten på de sociala

band som finns mellan familjemedlemmar, medlemmar i andra grupper och samhällen. Det som utmärker *Gemeinschaft* är djupa personliga relationer och gemensamma trosföreställningar, vilket borgar för en stark social organisation, medan *Gesellschaft* karakteriseras av opersonliga kontraktsrelationer.

Samhörighet eller sammanslutning

Genom analysen har vi således kunnat konstatera att utgångspunkten i Durkheims teori om arbetsfördelning, och framför allt begreppet mekanisk solidaritet, varit mindre lämplig för att analysera relationer mellan familjegenerationer. Vi kan vidare konstatera att begreppet solidaritet inte utgör ett enhetligt och överordnat begrepp, eftersom de olika solidaritetskomponenterna inte samvarierar med varandra såsom förutsatt. Antalet samband mellan solidaritetskomponenterna är också betydligt färre i föräldragenerationerna än i barngenerationerna, vilket beror på att föräldrars relationer till sina barn skiljer sig från barns relationer till sina föräldrar. Deras förhållande till varandra skiljer sig alltså från det som utmärker medlemmarna i andra smågrupper, där grupptillhörigheten till skillnad från familjetillhörigheten grundar sig på frivillighet. Den teoretiska utgångspunkten i begreppet social solidaritet i smågrupper kan därför ha grundats på ett felaktigt antagande om hur förälder–barnrelationer ser ut i verkligheten och i stället kanske mer på en önskan om hur man anser att det borde vara. Det har dock varit fullt möjligt att beskriva och analysera relationerna mellan de tre generationerna genom de olika solidaritetskomponenterna, även om själva *begreppet* solidaritet inrymmer teoretiska antaganden som inte håller vid en empirisk granskning.

Det kan emellertid vara teoretiskt fruktbart att söka alternativa begrepp för att beskriva och analysera relationer mellan generationer. Redan ovan har jag nämnt Tönnies begreppspar *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. Ett mer spännande alternativ erbjuder Webers begrepp samhörighet (*Vergemeinschaftung*) och sammanslutning (*Vergesellschaftung*), som denne utvecklat utifrån Tönnies begrepp. Med begreppet samhörighet avser Weber en social relation, där det sociala handlandets inriktning beror av en subjektiv känsla av samhörighet hos parterna, vilken kan vara affektiv eller traditionell. Med begreppet sammanslutning betecknas en social relation, där det sociala handlandets inriktning är beroende av en rationell överenskommelse, som kan vara en värde- eller målrationellt motiverad intressekompromiss eller intressegemenskap mellan de deltagande parterna. (Weber 1968:29.)

Begreppen samhörighet och sammanslutning utgår från Webers handlingstypologi, och därför skulle begreppen affektivt och traditionellt hand-

lande respektive värderationellt och målrationellt handlande kunna vara användbara för att analysera relationer mellan generationer. Webers begrepp värderationalitet och målrationalitet är idealtyper för rationellt handlande, och en handling är rationell enligt Weber, om den dels är orienterad efter ett medvetet och entydigt formulerat mål eller värde, dels begagnar de medel som enligt tillgänglig kunskap bäst leder till förverkligandet av målet eller värdet. Affektivt och traditionellt handlande är i Webers terminologi icke-rationella handlingar och skiljer sig därmed från värderationella och målrationella handlingar. (Weber 1968:18 ff).

Målrationellt handlande innebär att individen noggrant beräknar och väljer de effektivaste medlen för att nå sitt utvalda mål, dvs en instrumentalistisk inställning.

Värderationellt handlande relaterar sig till grundläggande värden som ära och pliktuppfyllelse, som är medvetet formulerade. Genom sitt handlande tror sig aktören förverkliga sina ideal med hjälp av moraliskt goda medel. (Weber 1968:18 ff.)

Det *affektiva* handlandet är en direkt följd av känslor, där det inte förekommer medvetet uttryckta värden eller rationella beräkningar av lämpliga medel. Det är alltså fråga om ett rent emotionellt uppträdande, och dess mening ligger i handlingen för dess egen skull. Gemensamt för affektivt och värderationellt handlande är att meningen med handlingen ligger i handlingen som sådan. Den handlar affektivt som tillfredsställer *sina* behov. Den handlar värderationellt som utan avseende på de förutsebara följderna handlar i överensstämmelse med *sin* övertygelse om vad plikt etc bjuder. De två handlingstyperna skiljer sig från varandra genom att i det sistnämnda fallet är de yttersta målen för handlandet medvetet formulerade. Affektivt handlande kan bli målrationellt eller värderationellt, om handlandet är en medveten avreagering på känslomässig spänning. (Weber 1968:18 ff.)

Ett *traditionellt* handlande i sin tur utgörs av vanemässigt beteende till följd av vedertagna seder och bruk. Den handlande reflekterar inte över skälet till sin handling utan den är helt automatisk. Traditionella handlingar kan emellertid enligt Weber närma sig värderationella, eftersom bindningen vid det invanda kan upprätthållas medvetet. (Weber 1968:18 ff.)

Enligt Weber varierar det emellertid inom vida gränser i hur hög grad familjen upplevs som samhörighet eller sammanslutning (Weber 1968:20). I vilken grad relationerna mellan generationerna ska kunna karakteriseras som samhörighet (*Vergemeinschaftung*) eller sammanslutning (*Vergesellschaftung*), är då beroende av om olika kontakt- och hjälpmönster är betingade av känslor eller utgör ett vanemässigt beteende som följer av vedertagna seder och bruk, eller om de är beroende av en rationell överenskommelse mellan parterna.

Eftersom det affektiva och det traditionella handlandet kan närma sig det värde- och målrationella handlandet i de fall det upprätthålles medvetet, skulle det även vara möjligt att empiriskt identifiera andra typer av generationsrelationer utifrån en kombination av begreppen affektivt och traditionellt handlande och värde- och målrationellt handlande. Därmed skulle det alltså vara möjligt att försöka urskilja i vilken utsträckning olika generationsrelationer skulle kunna karakteriseras av egenskaper som i huvudsak tyder på samhörighet (*Vergemeinschaftung*) respektive sammanslutning (*Vergesellschaftung*), eller i vilken utsträckning de karakteriseras av olika kombinationer av icke-rationellt och rationellt handlande, där visst handlande mellan parterna kan karakteriseras som affektivt eller traditionellt och annat som värde- eller målrationellt. Teoretiskt skulle det vara möjligt att identifiera olika typer av generationsrelationer, som beskriver ett kontinuum från samhörighet till sammanslutning, där nya relationer skulle kunna avgränsas teoretiskt och empiriskt och ges nya benämningar.

En typ av generationsrelation, som ligger utanför ett tänkt kontinuum med utgångspunkt från Webers begrepp samhörighet och sammanslutning, är emellertid den där det sociala handlandet i stort sett är obefintligt, men där det ändå finns en vetskap om att man tillhör samma släktkedja. Denna relation skulle då definitionsenligt inte kunna benämnas som en "social" relation, även om de båda parterna skulle ha olika känslor gentemot varandra. Om man därför kompletterar Webers polära begrepp rationellt och icke-rationellt handlande med ett annat polärt begreppspar, exempelvis emotionell närhet och distans, vilket kan åskådliggöras som ett kors som i figur 2, skulle den empiriska verkligheten av olika generationsrelationer kunna preciseras och förtydligas och ge upphov till ytterligare beskrivande begrepp. Genom de komplementära begreppen emotionell närhet och distans skulle även det rent känslomässiga förhållandet kunna beaktas, vilket helt naturligt inte ingår i Webers handlingstypologi men däremot i Bengtson med kollegers solidaritetsbegrepp.

Figur 2: Handlande och känsla

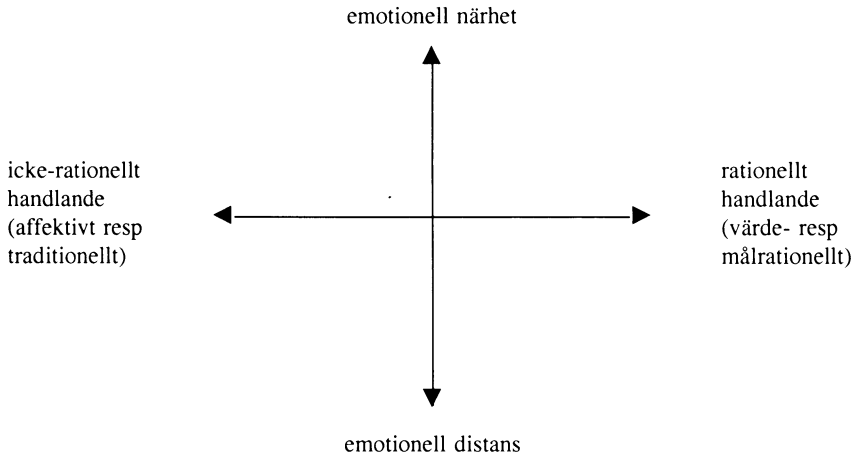

Eftersom det med hänvisning till mina resultat ovan är troligt att relationen ser olika ut, beroende på om vi utgår från föräldragenerationen eller från barngenerationen, eller från far-/morföräldragenerationen i jämförelse med barnbarnsgenerationen, skulle det vara möjligt att med utgångspunkt från Webers begrepp identifiera generationsrelationer, där båda generationerna utmärks av i huvudsak likartade handlingsmönster i antingen den ena eller den andra änden av skalan, respektive av olikartade handlingsmönster. Det skulle även vara möjligt att studera om det finns en skillnad mellan olika generationsförhållanden, dvs föräldrar–barn respektive far/morföräldrar–barnbarn, beroende på vilken fas i levnadsloppet och familjelivscykeln parterna befinner sig och urskilja om det är någon skillnad mellan äldre och yngre förälder–barnrelationer respektive mellan förälder–barn och far-/morföräldrar–barnbarn.

Då man formulerar antaganden och hypoteser, styrs man inte sällan av egna omedvetna och medvetna föreställningar och önskningar, och det ligger därför nära till hands att anta att föräldrars och barns kontakt- och hjälpmönster i förhållande till varandra i huvudsak kan karakteriseras som affektivt och traditionellt handlande, dvs som samhörighet (*Vergemeinschaftung*), åtminstone i relationens begynnelse, för att möjligen så småningom i samband med parternas ökande ålder kunna övergå till alltmer värderationellt handlande, dvs en social relation som empiriskt utgör en kategori liggande mellan Webers idealtypiska begreppspar med egenskaper delvis utmärkande för dem båda. Om vi dock ska beakta Webers tes att samhället och dess institutioner går mot en ökande rationalisering, där det rationella handlandet vinner terräng på bekostnad av affektivt och traditionellt handlande, och det målrationella handlandet ökar på bekostnad

av det värderationella, är det möjligt att generationsrelationerna i framtiden i ökande utsträckning skulle karakteriseras av värderationellt och framför allt målrationellt handlande och därmed närma sig begreppet sammanslutning (*Vergesellschaftung*).

För att det ska vara möjligt att tillämpa Webers handlingstypologi på relationer mellan generationer krävs emellertid en helt annan typ av studie än den jag själv genomfört baserad på standardiserade och strukturerade frågor. I stället skulle den inrikta sig på parternas medvetna eller omedvetna motiv och avsikter med kontakt- och hjälpmönstren. En sådan undersökning skulle lämpligen bestå av djupintervjuer i form av samtal om olika kontakt- och hjälpmönster. För att det ska vara möjligt att identifiera i vilken utsträckning kontakt- och hjälpmönster ska kunna betecknas som affektivt respektive vanemässigt traditionellt handlande, såsom icke medvetna handlingar, eller som värde- eller målrationellt handlande, fordras en stor lyhördhet i intervjusituationen med tränade intervjuare, eftersom motiven med handlandet torde ses som medvetet formulerade i de fall de formuleras öppet. I så fall skulle handlandet betecknas som antingen värderationellt eller målrationellt beroende på de uttalade motiven till handlandet. I en mer standardiserad och strukturerad undersökning skulle det således inte vara möjligt att identifiera det oreflekterade handlandet, dvs det affektiva och traditionella, eftersom själva frågekonstruktionen förutsätter att de tillfrågade intervjupersonerna tvingas ta ställning till redan formulerade motiv och intentioner. Därför ska Webers begrepp här endast ses som ett teoretiskt möjligt alternativ till solidaritetsbegreppet vid framtida studier av relationer mellan generationer.

Sammanfattning

Vid analysen av solidaritetsbegreppet har det visat sig att flera av de antaganden det bygger på inte håller vid en empirisk granskning. Utgångspunkten i Durkheims teori om arbetsfördelning, och framför allt begreppet mekanisk solidaritet, kan sägas vara mindre lämplig för att analysera relationer mellan familjegenerationer. Vi kan vidare konstatera att begreppet solidaritet inte utgör ett enhetligt och överordnat begrepp, eftersom de olika solidaritetskomponenterna inte samvarierar med varandra såsom förutsatt. Antalet samband mellan solidaritetskomponenterna är också betydligt färre i föräldragenerationerna än i barngenerationerna, vilket beror på att föräldrars relationer till sina barn skiljer sig från barns relationer till sina föräldrar. Den teoretiska utgångspunkten för solidaritetsbegreppet kan därför ha grundats på ett felaktigt antagande om hur förälder–barnrelationer ser ut i verkligheten och i stället kanske mer på ett önskan om hur man anser att det borde vara.

Som ett alternativ till solidaritetsbegreppet vid analys av relationer mellan generationer har jag därför föreslagit Webers handlingstypologi med utgångspunkt från hans begrepp samhörighet (*Vergemeinschaftung*) och sammanslutning (*Vergesellschaftung*), där det enligt Weber varierar inom vida gränser i vilken utsträckning familjen kan karakteriseras som det ena eller det andra. Begreppen samhörighet och sammanslutning korresponderar med Webers handlingstypologi, där samhörighet baseras på affektiv och traditionell handling såsom varande icke-rationella handlingstyper, och sammanslutning baseras på rationella handlingar, dvs målrationalitet och värderationalitet. De kan beskrivas som två polära punkter på en axel eller ett kontinuum. Även om Webers begrepp samhörighet och sammanslutning utgör idealtypiska begrepp åtskilda från varandra, skulle det kunna vara empiriskt möjligt att identifiera olika generationsrelationer även utifrån en kombination av rationellt och icke-rationellt handlande. För att ge ytterligare möjlighet till preciseringar av olika generationsrelationer skulle Webers begrepp kunna kompletteras med en korsande axel bestående av de polära ytterpunkterna emotionell närhet och distans, vilket skulle kunna ge upphov till nya beskrivande begrepp. För att tillämpa Webers handlingstypologi krävs emellertid en helt annan typ av studie än den jag genomfört, en studie som inriktar sig på parternas motiv och avsikter avseende kontakt och gemenskap. Webers handlingstypologi och begreppen samhörighet och sammanslutning skall därför ses som ett alternativt analysinstrument till solidaritetsbegreppet vid framtida studier av relationer mellan familjegenerationer.

REFERENSER

Allardt, E. 1965. *Samhällsstruktur och sociala spänningar*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Atkinson, M.P., Kivett, V.R., Campbell, R.T. 1986. 'Intergenerational solidarity: An examination of a theoretical model'. *Journal of Gerontology, 41,* 408–416.

Bengtson, V.L., Black, K.D. 1973. 'Intergenerational relations and continuities in socialization'. Baltes, P.B., Schaie, K.W. (eds): *Life-Span Developmental Psychology: Personality and Socialization.* New York: Academic Press.

Bengtson, V.L. et al. 1976. 'The "Generation Gap" and aging family members: Towards a conceptual model'. Gubrium, J.F. (ed): *Time, Roles, and Self in Old Age*, 237–263. New York: Human Sciences Press.

Bengtson, V.L. et al. 1982. 'Aging, generations, and relations between age groups'.

Binstock, R., Shanas, E. (eds): *Handbook of Aging and the Social Sciences.* 2nd ed. New York: Van Nostrand Reinhold.

Bengtson, V.L., Schrader, S.S. 1982. 'Parent-child relations: The measurement of intergenerational interaction and affect in old age'. Mangen, D.J., Peterson, W.A. (eds): *Research Instruments in Social Gerontology.* Vol. 2. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Bengtson, V.L., Roberts, R.E.L. 1988. 'Parent-child solidarity in aging families: An exercise in theory construction'. Paper prepared for the 18th Annual Theory Construction and Methodology Workshop prior to the National Council on Family Relations Annual meetings, Philadelphia, PA, November 12.

Black, K.D., Bengtson, V.L. 1974. 'The measurement of family solidarity: An intergenerational analysis'. Paper presented at the Theory Construction and Methodology Workshop of the National Council on Family Relations, August 24.
Durkheim, E. 1964 (1893). *The Division of Labour in Society.* Trans George Simpson. New York: The Free Press of Glencoe.
Hammarström, G. 1986. *Solidaritetsmönster mellan generationer.* Projektet "Äldre i samhället – förr, nu och i framtiden", Arbetsrapport 27. Uppsala universitet: Sociologiska institutionen.
Hammarström, G. 1989. *Möten mellan generationer.* Projektet "Äldre i samhället – förr, nu och i framtiden", Arbetsrapport 31. Uppsala universitet: Sociologiska institutionen.
Hammarström, G. 1993. *Värdeförändring och kontinuitet i tre generationer.* Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Sociologica Upsaliensia 37. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
Hill, R. et al. 1970. *Family Development in Three Generations: A Longitudinal Study of Changing Family Patterns of Planning and Achievement.* Cambridge Mass: Schenkman Publ Comp, Inc.
Homans, G.C. 1950. *The Human Group.* New York: Harcourt, Brace & World.
Homans, G.C. 1961. *Social Behavior: Its Elementary Forms.* New York: Harcourt, Brace & World, Inc.
Nye, F., Rushing, W. 1969. 'Toward family measurement research'. Hadden, J., Borgatta, E. (eds): *Marriage and Family.* Illinois: Peacock.
Parson, T. 1951. *The Social System.* Glencoe, ill.: The Free Press.
Parsons, T. 1955. 'The stability of the American family system'. Parsons, T., Bales, R.F. (eds): *Family, Socialization and Interaction Process,* 3–9. Glencoe, Ill.: The Free Press.
Rokeach, M. 1973. *The Nature of Human Values.* New York: The Free Press, Mac Millan Publ Co, Inc.
Shanas E. et al. 1968. *Old People in Three Industrial Societies.* London: Routledge & Kegan Paul.
Teeland, L. 1978. *Keeping in Touch: The Relation Between People and Their Adult Children.* Monografi 16. Göteborgs universitet. Sociologiska institutionen.
Tornstam, L. 1984. *Sociala attityder till äldre.* Projektet "Äldre i samhället – förr, nu och i framtiden", Arbetsrapport 19. Uppsala universitet: Sociologiska institutionen.
Troll, L.E., Bengtson, V.L. 1979. Generations in the family. Burr, W.R., Nye, F.I., Reiss, J.L. (eds): *Contemporary Theories about the Family,* Vol I: Research-based Theories. New York: The Free Press, Mac Millan Publ Co, Inc.
Tönnies, F. 1957 (1887). *Community and Society.* Trans and ed: Charles P. Loomis. East Lansing: Michigan State University Press.
Weber, M. 1968 (1921). *Ekonomi och samhälle.* Lund: Argos.

SUMMARY

Gunhild Hammarström

Solidarity in intergenerational studies – a concept under debate

In intergenerational studies the concept of 'solidarity' has been crucial in analyses of the relations between the generations. The concept of 'solidarity' is based on Durkheim's concept of 'mechanic solidarity', and is developed out of theories about cohesion in small groups presuming connections between contact, affection and value similarity. The concept of 'intergenerational solidarity' is assumed to be a single higher-order construct of various dimensions correlated with each other. Some earlier empirical studies fail to support these presumptions, which in spite of this has not led to a critical discussion, or reconsideration, of the theoretical presumptions of this concept. The purpose of this presentation is to put

the concept of 'intergenerational solidarity' under debate in the light of these earlier results and of empirical results from a Swedish survey conducted in three family generations. The survey includes two parent generations; one older and one middle-aged, and two child generations; the middle-aged ones and one younger generation, totally 888 subjects between 15 and 97 years of age. The analyses show that presumed connections between the various solidarity dimensions are lacking. The lack of correlations refer especially to the parent generations, and to a lesser degree to the child generations, which might be explained by the asymmetric relationship between parents and children. Theoretically, this lack of correlation might be due to its origin in small group theory and its presumption of voluntary group membership. Family and kinship relations are not voluntary, and as intergenerational relationships are asymmetric, it would be difficult to find a unitary and higher-order concept suitable for both parents and children. The analysis suggests that Durkheim's concept of 'mechanic solidarity' does not apply to family and kinship relations. The conclusion is that some of the theoretical presumptions concerning the concept of 'intergenerational solidarity' are not applicable to family and kinship relations. As an alternative to the concept of 'solidarity', Weber's concepts of *Vergemeinschaftung* and *Vergesellschaftung* are suggested.